

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

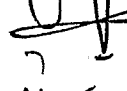
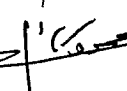

١٥
٢٠٢٤
١٥

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیأت داوران نسخه نهائی رساله آقای علی گلیانی

تحت عنوان: «مشروعیت و ثبات سیاسی در ایران ۵۷-۱۳۳۲» را از نظر فرم و محتوی

بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می کنند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیأت داوران
	استادیار	دکتر عباس منوچهری	۱- استاد راهنما
	استادیار	دکتر حسین بشیریه	۲- استاد مشاور
	دانشیار	دکتر محمود سریع القلم	۳- استاد مشاور
	دانشیار	دکتر منوچهر محسنی	۴- استاد ناظر
	استادیار	دکتر ابوالفضل شکوری	۵- استاد ناظر
	استادیار	دکتر امجد	۶- استاد ناظر
	استاد	دکتر هوشنگ مقتدر	۷- استاد ناظر
	دانشیار	دکتر منوچهر محسنی	۸- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به این که چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیت های علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

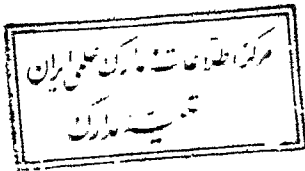
ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته علوم سیاسی است که در سال ۱۳۷۸ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی / جناب آقای دکتر عباس منوچهری و مشاوره جناب آقایان دکتر حسین بشیریه و محمود سریع القلم از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک در صد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

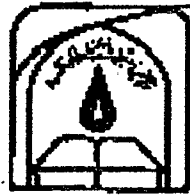
ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب علی گلیانی دانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع دکتری تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

۱۳۷۸ / ۶ / ۸

T.M.U

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

رساله دوره دکتری علوم سیاسی (گرایش جامعه‌شناسی سیاسی)

مشروعیت و ثبات سیاسی در ایران (۱۳۳۲-۱۳۵۷)

علی گلیانی

3964,2

استاد راهنما:

دکتر عباس منوچهری

اساتید مشاور

دکتر محمود سریع‌القلم

دکتر حسین بشیریه

بهار ۱۳۷۸

تقدیم به:

مادر مهربان، همسر فداکار

و فرزندانم سمیه، محمد و سعید که آرزومندم با تهذیب نفس و کسب

علم و دانش خدمتگزارانی صدیق برای دین و مردم باشند.

تشکر و قدردانی

بدون تردید تحقیق حاضر، نتیجه مساعدت‌های بی‌شائبه اساتید بزرگوار در تمام مراحل تدوین آن بوده است. به ویژه از جناب آقای دکتر منوچهری به عنوان استاد راهنما، که در هر شرایطی همواره با گشاده‌رویی پذیرای مشکلات این پژوهش بوده و با راهنمایی‌های ارزنده خویش موجبات غنای بیشتر محتوای متن را فراهم آوردند، نهایت سپاس و تشکر را دارم و همواره خود را مدیون زحمات ایشان می‌دانم.

از جناب آقای دکتر بشیریه و جناب آقای دکتر سریع‌القلم که کار مشاوره این رساله را بر عهده داشته و با تذکرات و هدایت‌های غالمانه خویش در انجام این کار مساعدت نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همچنین از جناب آقای مهندس میرحسین موسوی که در فراهم آوردن زمینه برای انتخاب موضوع بسیار مؤثر بودند، سپاسگزارم.

چکیده

مشروعیت سیاسی در تمام دوران‌های مختلف به صور گوناگون و به عنوان کیفیت حکومت حاکمان در ارتباط با فرمانبرداران، مطرح بوده و به مقتضای شرایط تاریخی دستخوش تحول گردیده است. این مفهوم در طول تاریخ اندیشه سیاسی با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظام ارزشی حاکم، منضم به دیگر مفاهیم سیاسی مطرح شده؛ پس از قرون وسطی در قالب مباحث مربوط به تشکیل دولت، رضایت و قرارداد اجتماعی بیان گردیده است. در این رساله ابتدا موضوع مشروعیت و ابعاد گوناگون آن مورد بحث قرار گرفته و به منظور تبیین رابطه میان بحران مشروعیت و بی‌ثباتی سیاسی، با ارائه نظریات برخی از اندیشمندان، بحران مشروعیت در جوامع سرمایه‌داری پیشرفته، کشورهای در حال توسعه، مدل کمونیستی و نقش آن در پیدایش زمینه‌های بی‌ثباتی که رابطه مستقیمی با ضعف مشروعیت دولت‌ها دارد، بررسی گردیده، سپس به موضوع اصلی پایان‌نامه یعنی به وجود آمدن زمینه‌های بی‌ثباتی در رژیم پهلوی از ۱۳۳۲-۵۷ و وقوع انقلاب اسلامی پرداخته شده است. آنچه در این رساله مورد تأکید قرار گرفته، این است که رژیم پهلوی به دلیل ناسازگاری و عدم انطباق با قواعد مستقر، ناتوانی در توجیه قواعد قدرت از طریق ارجاع به باورها و اعتقادات مشترک و ناکارآمدی در جلب رضایت مردم دچار ضعف مشروعیت گردیده، زمینه‌های بی‌ثباتی را فراهم نموده است. واژه‌های کلیدی در این رساله عبارتند از: مشروعیت، ثبات سیاسی و بی‌ثباتی سیاسی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان	چکیده
۱	مقدمه	
۱	طرح مسأله پژوهش	
۳	هدف پژوهش	
۴	فرضیه تحقیق	
۵	روش تحقیق	
۶	پیشینه موضوع مورد پژوهش	
۶	مشکلات و محدودیتها	
۶	سازماندهی تحقیق	
۸-۸۰	فصل اول: مفهوم مشروعیت	
۹	۱-۱- مقدمه	
۱۰	۲-۱- تعاریف مشروعیت	
۱۴	۳-۱- مفهوم مشروعیت از دیدگاه حقوقدانان یا فلاسفه سیاسی و جامعه‌شناسان	
۱۹	۴-۱- مفهوم مشروعیت در اندیشه سیاسی غرب	
۲۹	۵-۱- مفهوم مشروعیت در اندیشه سیاسی در اسلام	
۴۱	۶-۱- ابعاد مختلف مشروعیت	
۴۵	۷-۱- اهمیت و جایگاه مشروعیت	
۵۰	۸-۱- انواع مشروعیت	
۶۴	۹-۱- مشروعیت سیاسی و کارایی در تأمین منافع عمومی	
۶۶	۱۰-۱- حاکمیت و مشروعیت دولت‌ها	

۶۹	۱۱-۱- ابزارهای مشروع کننده در نظام‌های گوناگون
۷۰	۱۲-۱- نتیجه
۸۱-۱۳۱	فصل دوم: بحران مشروعیت
۸۲	۱-۲- مقدمه
۸۳	۲-۲- وجوه قدرت غیر مشروع
۸۶	۳-۲- بحران مشروعیت
۸۷	۴-۲- بحران مشروعیت در جوامع سرمایه داری پیشرفته
۹۵	۵-۲- بحران مشروعیت از دیدگاه نظریه پردازان نوسازی
۱۰۰	۶-۲- نظریه ماکس وبر و بحران مشروعیت
۱۰۲	۷-۲- بی‌ثباتی سیاسی
۱۰۴	۱-۷-۲- نظریه هانتینگتون
۱۱۱	۲-۷-۲- نظریه تد رابرت گار
۱۱۹	۳-۷-۲- نظریه چالمرز جانسون
۱۲۵	۸-۲- نتیجه
۱۳۲-۱۵۰	فصل سوم: مشروعیت و ثبات سیاسی
۱۳۳	۱-۳- مقدمه
۱۳۴	۲-۳- دموکراسی لیبرال
۱۳۸	۳-۳- کشورهای در حال توسعه
۱۴۱	۴-۳- مدل کمونیستی
۱۴۷	۵-۳- نتیجه
۱۵۱-۲۲۵	فصل چهارم: ضعف مشروعیت و بی‌ثباتی سیاسی در ایران (۵۷-۱۳۳۲)
۱۵۲	۱-۴- مقدمه
۱۵۸	۲-۴- ضعف مشروعیت حکومت رضاشاه

۱۶۵	۳-۴- مشروعیت سیاسی و حکومت محمدرضا پهلوی
۱۶۵	۱-۳-۴- حکومت پهلوی (۳۲-۱۳۲۰)
۱۶۷	۲-۳-۴- حکومت پهلوی (۵۷-۱۳۳۲)
۱۷۷	۴-۴- اقشار اجتماعی و ضعف مشروعیت و بی‌ثباتی در دوره پهلوی دوم
۱۷۷	۱-۴-۴- مقدمه
۱۷۷	۲-۴-۴- کارگران
۱۸۰	۳-۴-۴- کشاورزان
۱۸۸	۴-۴-۴- بازاریان
۱۸۹	۵-۴-۴- روشنفکران
۱۹۲	۶-۴-۴- روحانیون
۱۹۷	۵-۴- مشروعیت حکومت پهلوی و احزاب در ایران
۲۰۲	۶-۴- فرهنگ سیاسی مردم، و معضله مشروعیت نظام پهلوی
۲۰۲	۱-۶-۴- مقدمه
۲۰۳	۲-۶-۴- فرهنگ سیاسی مردم
۲۰۴	۳-۶-۴- ایدئولوژی حکومت پهلوی
۲۱۰	۷-۴- بحران مشروعیت در حکومت پهلوی
۲۱۳	۸-۴- سلطانیسم و بحران مشروعیت
۲۵۶	نتیجه کلی
۲۵۲	ضمیمه
۲۶۴	منابع و مأخذ
۲۷۹	چکیده انگلیسی

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۴۴	جدول (۱-۱) - ابعاد سه گانه مشروعیّت
۸۸	جدول (۱-۲) - انواع بحرانها
۹۳	جدول (۲-۲) - خطرات ساختاری بحران
۱۸۲	جدول (۱-۴) - مراحل اصلاحات
۱۸۳	جدول (۲-۴) - مالکیت زمین پیش از اصلاحات ارضی

مقدمه:

طرح مسأله پژوهش

فرمانروایان و صاحبان قدرت از اولین مراحل تأسیس حکومتها همواره برای حفظ و تداوم حاکمیت خود، در پی مشروع و برحق جلوه دادن قدرت خویش نزد مردم خود و حتی دیگر حکومتها بوده‌اند. تمایل به این امر از آغاز پیدایش نظام سیاسی، همواره یکی از دغدغه‌های اصلی رهبران بوده است، به نحوی که مشکل بتوان حکومتی را یافت که از این مسأله، یعنی ایجاد اعتقاد به مشروعیت نظام سیاسی در ذهن مردم خویش برای به قدرت رسیدن، شناسایی و ایجاد اعتماد و تقویت آن نسبت به حکومت خود استفاده نکرده و یا سعی در به دست آوردن آن ننمایند. البته مفهوم ارزشی مشروعیت سیاسی به مقتضای شرایط و اوضاع و احوال هر جامعه‌ای، در هر زمان، دچار دگرگونی و تحول شده است.

این که حکومت شونندگان، چگونه و به چه دلایلی تن به اطاعت می‌سپارند و حکومت‌کنندگان به چه ابزاری اطاعت را نهادینه می‌کنند از مسائلی است که از دیر باز صاحب‌نظران علوم اجتماعی و فلاسفه سیاسی را نیز به خود مشغول کرده است. به دلیل اهمیت ویژه مفهوم مشروعیت، از آغاز پیدایش اندیشه سیاسی، این مفهوم در قالب مسائلی چون عدالت، رضایت، قانونی بودن، انطباق با موازین دینی و... توسط اندیشمندان سیاسی مورد بحث قرار گرفته است.

مفهوم مشروعیت به صورت مستقل برای نخستین بار در کانون توجه ماکس وبر قرار گرفت و بعدها توسط کسانی مانند دیوید بیتهم، یورگن هابر ماس و لوسین پای، شرح و بسط بیشتری یافت و اکنون یکی از مفاهیم مهم در بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع گوناگون در نظر

گرفته می‌شود تا آنجا که به نظر برخی از دانشمندان علوم اجتماعی (مانند هابر ماس) نیاز به مشروعیت، مهمترین مسأله جامعه مدرن محسوب می‌گردد.

مسأله مشروعیت در نهایت به ارزشهای مشترک میان دولت و ملت مربوط می‌شود. بی‌ثباتی دولتها از زمانی آغاز می‌گردد که ارزشهای مشترک کمرنگ شوند و یا در تعارض با یکدیگر قرار گیرند و به عبارتی منافع ملت و دولت از یکدیگر فاصله بگیرند. گرامشی تعبیر جالبی در این باره دارد: «سقوط فیزیکی هر رژیم هنگامی محقق می‌شود که قبلاً ارزشهای تبلیغ شده توسط آن رژیم در ذهن و ضمیر مردم سقوط کرده باشد و آنچه که بالایی‌ها ارزش تلقی می‌کنند، نزد پایینی‌ها به ضد ارزش بدل شده باشد.»

مفهوم مشروعیت در برگرفته بعد اخلاقی و ارزشی مناسبات قدرت می‌باشد. مشروعیت یک نظام سیاسی، مبانی و انگیزه‌های اخلاقی لازم را برای همکاری و اطاعت، در اختیار تابعان قدرت قرار می‌دهد و قدرت مشروع را از این حق برخوردار می‌سازد که حتی موقعی که دستوراتش مخالف خواسته‌های تابعان باشد از آنان توقع اطاعت داشته باشد.

با این وجود نمی‌توان انتظار داشت که مبانی ارزشی یا دلایل هنجاری، به تنهایی موجب اطاعت کردن مردم خواهند شد، بلکه روابط قدرت، همواره چارچوبی از تشویق‌ها و ضمانت‌های اجرایی را نیز شامل می‌شود که رفتار تابعان را با خواسته‌های صاحبان حکومت هم‌سو سازند. بنابراین اطاعت را می‌توان توسط ترکیبی از دلایل اخلاقی، ارزشی و نیز ضمانت‌های اجرایی دانست که قدرت مشروع، همه آنها را برای اطاعت کردن تابعان در نظر می‌گیرد. بنابراین مردم به عنوان عاملان اخلاقی و بازیگران برخوردار از منافع شخصی، با صاحبان قدرت پیوند و ارتباط دارند و همان قدر که بنا به ضمانت‌های اجرایی از حکومت اطاعت می‌کنند، براساس مشروعیت نیز با آن همکاری نموده و اطاعت می‌نمایند. براین اساس وقتی که مشروعیت یک رابطه قدرت در حال از بین رفتن است گرچه قدرت، بلافاصله ساقط نمی‌شود، اما تنها راه حفظ و تداوم آن به کارگیری اجبار و زور به صورت بسیار گسترده و شدید است. در چنین شرایطی، اگر اجبار و زور کافی نباشد یا مردم به این باور رسیده باشند که صاحبان قدرت اراده استفاده از آن را از دست داده‌اند، امکان سقوط قریب‌الوقوع می‌گردد. بنابراین یکی از شرایط لازم برای ثبات و

بقای حکومت (قدرت)، مشروعیت آن است.

بدین ترتیب رابطه مستقیمی میان مشروعیت نظامهای سیاسی و ثبات آنها وجود دارد و برعکس بی ثباتی سیاسی نیز رابطه مستقیمی با ضعف مشروعیت نظامها پیدا می کند. یعنی اگر مشروعیت حکومتی دچار ضعف و نقصان گردد، آن حکومت لزوماً مواجه با بی ثباتی نیز می شود، مگر اینکه با توسل به زور بتواند مدت محدودی به حیات خود ادامه دهد. موضوع اصلی این رساله نیز تبیین این رابطه در مورد ایران است که سعی می شود رابطه بین مشروعیت و ثبات سیاسی را تجزیه و تحلیل نموده، زمینه های پیدایش بی ثباتی را در ایران، علیرغم برخورداری رژیم از عوامل قدرت مانند نیروی نظامی (ارتش و ساواک)، قدرت اقتصادی و حمایت بین المللی بررسی کند و نقش ضعف مشروعیت رژیم را در فروپاشی آن تبیین نماید. بنابراین سؤال اصلی این پژوهش عبارتست از این که: چرا رژیم پهلوی علیرغم برخورداری از عناصر محسوس قدرت مواجه با بی ثباتی گردید؟

هدف پژوهش

درباره علت وقوع انقلاب اسلامی در ایران تاکنون نظریات گوناگونی ارائه شده است. بر پایه یک تفسیر (طرفداران رژیم پهلوی)، انقلاب اسلامی بدان سبب روی داد که روند نوسازی شاه برای مردم سنت گرای ایران بیش از حد شتابان بود. بر پایه تفسیر دیگری (مخالفان رژیم پهلوی)، نوسازی ناکافی شاه و وابستگی شدید او به آمریکا در عصر ملی گرایی و جمهوری خواهی، علت اصلی انقلاب بود. برخی عقیده دارند که انقلاب اسلامی در حقیقت یک توطئه از قبل طرح ریزی شده توسط قدرتهای خارجی برای ساقط نمودن رژیم شاه بود. یک نظریه نیز (مارکسیستها) معضلات و ناهنجاریهای اقتصادی را عامل اصلی بروز انقلاب می دانند. آنچه که تاکنون کمتر مورد توجه نظریه پردازان انقلاب واقع شده، بررسی تأثیر پدیده های غیرمادی در وقوع انقلاب اسلامی ایران است. در این پژوهش سعی می شود به یکی از عناصر غیرمادی به وجود آمدن انقلاب یعنی «مشروعیت» پرداخته شود و نقش آن در پیدایش زمینه های بی ثباتی و انقلاب در ایران مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

بدین منظور ابتدا پس از شناخت مفهوم مشروعیت و ابعاد آن، رابطه مشروعیت و بی‌ثباتی و نیز بحران مشروعیت و عوامل بروز آن در نظام‌های سیاسی گوناگون تبیین می‌گردد. سپس مشروعیت رژیم پهلوی در میان اقشار مختلف کارگران، کشاورزان، بازاریان، روشنفکران و روحانیون مورد بررسی قرار می‌گیرد تا معلوم شود رژیم تا چه حدی از مشروعیت در میان این اقشار برخوردار بوده است. همچنین در این فرآیند موقعیت احزاب سیاسی که می‌توانند نقش مهمی در ضعف یا قوت مشروعیت نظام داشته باشند، در دوره پهلوی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

شناخت فرهنگ سیاسی مردم و اصول و ارزشهای حاکم بر آنان و فرهنگ سیاسی رژیم پهلوی و مقایسه این دو با یکدیگر، یکی از مسائل دیگر تبیین‌کننده ضعف مشروعیت رژیم پهلوی در ایران است. همچنین شناسایی رژیم پهلوی در قالب نظام سیاسی «سلطانیسم» و مکانیسم‌های آن، مانند شخصی بودن قدرت سیاسی، سطح پایین نهادمندی سیاسی، فضای بسته سیاسی، فساد و فعالیت عناصر غیر رسمی قدرت، بحران مشروعیت و بی‌ثباتی در سالهای پایانی رژیم را نشان می‌دهد.

بنابراین هدف پژوهش شناخت ضعف‌های مشروعیت رژیم و نقش آن در پیدایش زمینه‌های بی‌ثباتی و انقلاب در ایران می‌باشد.

فرضیه تحقیق

حکومت پهلوی در سالهای ۵۷-۱۳۳۲ به دلیل نداشتن وجهه قانونی، عدم سازگاری با ارزشها و اعتقادات اجتماعی و ناکارآمدی، قادر به تأمین هیچ یک از وجوه مشروعیت یعنی سندیت، اشتراک ارزشهای سیاسی دولت با ارزشهای اجتماعی و تأمین رضایت عمومی نگردید و در نتیجه به تناسب هر یک از ابعاد مشروعیت دچار فقدان مشروعیت، ضعف مشروعیت و مشروعیت‌زدایی گردید. با روی هم انباشته شدن این لایه‌ها، زمینه‌های بی‌ثباتی گوناگونی در نظام پهلوی، در قالب کودتا، مبارزات مسلحانه، فعالیت سازمانهای مخفی، تظاهرات خشونت‌آمیز فراهم گردید.